

tiv, constînd doar din desene, de multe ori la o scară prea redusă și reprezentînd figuri sau grupuri izolate, este departe de a reda ceva din frumusețea specifică, unică a artei paleolitice, în special a celei rupestre. Avînd în vedere caracterul sacru al reprezentărilor artistice din paleolitic, autorul revine asupra acestora, pe lingă problema jertfelor și a înmormîntărilor, în capitolul următor, închinat cultului și religiei (p. 224—256).

Este de remarcat că la analiza economiei, a relațiilor sociale, a artei sau a cultului și a religiei, autorul se bazează în mod exclusiv pe izvoare autentice, datînd din paleolitic. El renunță deci la un procedeu frecvent folosit, de a include într-o lucrare despre paleolitic și o prezentare a culturii popoarelor primitive de astăzi, aflate pe o treaptă de evoluție intrucîtva analoagă, cum este cazul în recentul *Handbuch der Urgeschichte*, Bd. I., *Ältere und Mittlere Steinzeit*, Bern—München, 1966, redactat de K. J. Narr, în care un însemnat spațiu este acordat descrierii modului de viață al unor popoare primitive, trăind în condițiile paleoliticului și mezoliticului (autori R. Schott și J. Haekel). Cit de superficială este însă această manieră a paralelizărilor forțate arheologico-etnografice a fost neîntîrziat scoasă în evidență de recenziile cărții (S. J. De Laet, în *Helinium*, VIII, 1968, nr. 1, p. 94—95; V. T. Dobosi, în *Arch. Ért.*, 96, 1969, nr. 1, p. 135—136). Se pare că această tendință de a renunța la confruntări etnografice în favoarea folosirii documentelor vremii este destul de puternică în preistoria europeană contemporană. Merită să cităm în acest sens cuvintele lui A. Leroi-Gourhan: „Comment aussi, averti par presque trente ans de métier d'ethnologue, j'ai renoncé à la confrontation ethnologique, refusant ce que je sais des Australiens ou des Esquimaux pour ne pas faire de nos Magdaléniens le produit clandestin du croisement des derniers primitifs du monde contemporain” (*Préhistoire de l'art occidental*, Paris, 1965, p. 79).

Capitolul următor (X) ocupă un loc cu totul aparte în contextul volumului. Este vorba de un substanțial catalog al celor mai importante descoperiri paleolitice din lume (p. 257—348). Catalogul cuprinde 412 descoperiri, grupate pe țări sau unități geografice. În cazul fiecărei descoperiri se specifică caracterul ei, se menționează cercetările întreprinse, se dă o succintă bibliografie, și, în sfîrșit, o concisă prezentare a descoperirilor. Franța figurează cu cele mai multe descoperiri

(125). România figurează doar cu două peșteri, La Adam și Ohaba-Ponor (nr. 312—313), plasate de data aceasta în subcapitolul rezervat Peninsulei Balcanice.

Cele 274 de planșe, așa cum am mai menționat, cuprind exclusiv desene, și cu excepția cîtorva schițe schematice a unor peșteri și a hărților din pl. 272—274, prezintă doar descoperiri în sine. Ar fi fost poate utilă și includerea unor vederi de ansamblu sau parțiale, asupra așezărilor, peșterilor, săpăturilor, precum și a unor planuri, profile etc., pentru a crea posibilitatea de a privi aceste descoperiri, prezentate izolat, în acel mediu concret, geografic și arheologic, din care provin. De asemenea, ar fi fost poate utilă (fiind vorba de un manual!) introducerea unor tabele sinoptice, sintetizînd cele expuse textual.

Menționăm în sfîrșit, că lucrarea mai cuprinde un foarte folositor capitol de regește și indici tematici, de persoane, de locuri și de abrevieri (p. 349—389), care înlesnesc mult utilizarea acestui tratat de cea mai mare importanță.

A. LÁSZLÓ

HERMANN MÜLLER-KARPE, *Handbuch der Vorgeschichte*, Bd. II: *Jungsteinzeit*, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1968, partea I = XIII + 613 p. text; partea a II-a = 6 tabele + 327 planșe

În cel de-al doilea volum din seria deja impresionantă a *Manualului de preistorie* al ilustrului profesor de la Frankfurt am Main, H. Müller-Karpe, este prezentată istoria culturii neolitice de la sfîrșitul pleistocenului, mileniul 8 î.e.n. și pînă în etapa timpurie a înaltei culturi sumeriene și egiptene, secolul al XXVIII-lea î.e.n. (p. V). Cartea se bazează pe o bogată documentare arheologică al cărei volum a crescut vertiginos, mai ales după cel de-al doilea război mondial. De asemenea, pentru întocmirea acestei voluminoase opere, autorul a folosit o imensă și variată literatură de specialitate.

Tratarea epocii neolitice pe plan universal, chiar și sub forma unui manual, a pus autorului o serie de probleme noi mult mai dificile decît epoca paleolitică prezentată în

primul volum. Acestea se datoresc, desigur, atât diversificării grupelor culturale neolitice, apariției și dezvoltării lor inegale pe cele cinci continente, cât și pluralității fazelor sau chiar a etapelor proprii fiecăreia dintre culturi; autorul nu le-a ignorat, ci din contra le-a analizat cu atenție, folosindu-le atât în ceea ce privește periodizarea, cât și în stabilirea cronologiei relative (vezi cap. III).

Cunoscând perfect toate aceste date, H. Müller-Karpe prezintă epoca neolitică într-o manieră care se distinge printr-o concepție originală. Ne referim în special la metoda sa *isocronologică* de încadrare generală a culturii neolitice, pe care o opune *isofenomenologiei*, folosită de majoritatea preistoricilor, dar cu care autorul nu este de acord. De asemenea, în ceea ce privește periodizarea, autorul elimină termenul de mezolitic atât de mult folosit în arheologie pentru desemnarea unei perioade de trecere de la paleolitic la neolitic, precum și pe acela de eneolitic sau calcolitic prin care unii învățați desemnau o serie de culturi sau faze culturale încadrate în neoliticul târziu.

Pentru începutul neoliticului s-a luat în considerare data de sfârșit a pleistocenului care prezintă o *cezură* în evoluția universal umană, precum și înnoirile de tip economic și cultural care încep după sfârșitul pleistocenului. Chiar dacă aceste înnoiri se limitează numai la câteva ținuturi ale Europei, ele sînt considerate de autor atât de importante încît pot fi privite ca reprezentative pentru o nouă epocă în sensul unei ere universal istorice, adică neolitice (p. IV).

Pentru limita superioară a acestei perioade, folosind o cronologie scurtă, fixează data de 2700 î.e.n., după părerea noastră destul de coborîtă. În legătură cu aceasta se pare că autorul nu ia în considerație datările obținute cu ajutorul metodei C14, pe care de altfel le cunoaște destul de bine (p. 38 și urm.), ca și pentru paleolitic, tratat în volumul anterior, unde această metodă a fost folosită aproape în exclusivitate.

Lucrarea începe printr-un scurt istoric al cercetărilor în domeniul neoliticului, efectuate înainte de primul război mondial (p. 1—7), între cele două războaie mondiale (p. 7—11) și, mai ales, după cel de-al doilea război mondial pînă în 1966—1967 (p. 11—17). Cu această ocazie se scoate în evidență volumul impresionant de mare al cercetărilor arheologice din întreaga lume, dar mai ales în Orientul apropiat și Europa după cel de-al

doilea război mondial, care au adus prețioase contribuții relativ la pluralitatea și varietatea culturilor neolitice și mai ales la începuturile acestei perioade, prin identificarea neoliticului aceramic.

Autorul nu intră în fondul problemei fără a avertiza pe cititor, chiar și pe scurt, despre unele teorii nepreistorice asupra originii și evoluției neoliticului (p. 18—24).

Baza întregii lucrări și concepția de lucru a autorului se reflectă în voluminosul capitol al III-lea, intitulat „Descoperirile și periodizarea lor” (p. 25—197). Aici se face o amplă prezentare a descoperirilor arheologice legate de contextul în care au fost găsite: așezare, strat cultural sau mormînt. Respectînd datele pur arheologice H. Müller-Karpe stabilește atât periodizarea, cât și cronologia lor relativă, folosindu-se de analogii și contacte culturale. Așa cum este și firesc se începe cu o analiză mai amplă a perioadei tratate, mai întîi din Egipt și Mesopotamia, ca leagăne ale civilizației și se continuă cu zonele imediat limitrofe, Asia anterioară și Mediterana. Păstrînd ordinea genetică, de evoluție și răspîndire a culturilor neolitice, de la Orientul apropiat se trece la analiza neoliticului din sud-estul Europei care este într-o legătură mai directă cu Mediterana și Orientul apropiat, apoi Peninsula apenină, Europa centrală, de vest, de nord și est, Asia de sud și est inclusiv Australia. Capitolul se încheie cu o succintă prezentare a descoperirilor neolitice din Africa, fără Egipt și din America.

Capitolele următoare (IV—IX), de un caracter mai sintetic, prezintă așezările, economia, relațiile sociale, grupe și relații culturale regionale, arta cu arhitectura, cultul și religia. Acestea din urmă, în care prezintă arta, cultul și religia, ocupă un spațiu mai mare în economia lucrării, dat fiind bogăția de date artistice și de cult caracteristice culturilor neolitice. Partea descriptivă este completată și susținută de o ilustrație destul de bogată și bine aleasă, în partea a II-a a volumului.

Deosebit de valoros este corpul descoperirilor, prezentat într-un voluminos capitol (p. 396—550). El cuprinde 654 de localități cu așezări și necropole neolitice, cercetate și grupate pe țări. Pentru fiecare așezare sau necropolă H. Müller-Karpe indică bibliografia de bază, după care urmează o succintă, dar destul de cuprinzătoare, descriere a principalelor vestigii descoperite. România, cu

36 de stațiuni, este bine reprezentată în comparație cu alte țări vecine. Fără îndoială numărul acestora ar fi fost incomparabil mai mare dacă autorul n-ar fi încadrat o serie de descoperiri din etapele mai evoluate ale culturilor eneolitice de tip Sălcuța, Gumelnița și Cucuteni, în așa-zisa epocă a aramei „Kupferzeit” urmînd să fie tratate în volumul al III-lea al acestei opere. Desigur nu putem fi de acord cu scindarea acestor culturi perfect unitare în evoluția lor, atît prin sistemul de construcție al locuințelor, utilajul litic și de metal, cît mai ales, prin formele și ornamentația ceramicii.

Tot în acest capitol, cu ocazia prezentării descoperirilor din așezarea cucuteniană de la Trușești, autorul face și unele aprecieri cu privire la platformele de lut ars atît de caracteristice locuințelor acestei culturi. Pe bună dreptate, el consideră că arderea lor n-a fost făcută intenționat înainte de ridicarea pereților locuințelor, așa cum s-a susținut de către unii cercetători, ei acestea au rezultat în urma incendiului așezărilor (p. 474).

În ceea ce privește periodizarea, referitor la epoca tratată, autorul adoptă un punct de vedere deosebit de acela cunoscut și folosit în prezent de specialiștii români, cît și străini. Astfel, pentru neoliticul vechi din nord-estul Iugoslaviei și sud-vestul României, H. Müller-Karpe reține descoperirile de la Lepenski Vir urmate de etapele timpurii ale culturii Starčevo-Criș (I și II) corespunzătoare nivelelor Karanovo I și II din Bulgaria (p. 90—91). Neoliticul mijlociu ar fi reprezentat, între Carpați și Balcani, de grupul de așezări de aspect Dudești, inclusiv de fazele Bolintineanu și Giulești respectiv Zănești în Moldova ale aceleiași culturi (p. 94). În aceeași perioadă în Transilvania și Moldova s-ar încadra fazele mai evoluate ale culturii Criș și ceramica liniară (p. 94—95), cultură caracteristică aceleiași perioade mijlocii a neoliticului central european (p. 115). Aceste culturi sau faze culturale, inclusiv cultura Hamangia din Dobrogea, ar corespunde grupei de așezări de tip Veselinovo (Karanovo III) de pe teritoriul Bulgariei încadrate în aceeași perioadă a neoliticului mijlociu (p. 96). Cît privește fazele tîrzii ale culturii Boian și Gumelnița timpurie (fazele A₁ și A₂), a căror evoluție, de la o fază la alta, ar fi neînteruptă (p. 103), sînt atribuite neoliticului tîrziu, ca și culturile Vinča-Turdaș, Vădastra, Preenuteni, Petrești și Cucuteni, numai faza A (p. 106). Fără a insista aici

asupra acestei periodizări, ca și asupra scindării culturale, ele nu pot fi acceptate fără unele rezerve. Aceste probleme ar putea fi discutate mai pe larg de-abia după apariția volumului al III-lea pe care o așteptăm cu mult interes. Fără îndoială acestea reprezintă puncte de vedere și ele nu diminuează cu nimic valoarea informativă și utilitatea acestei magnifice opere atît de necesară pentru cercetători, cadre didactice și studenți, care se ocupă cu studierea societății primitive, fapt pentru care o recomandăm cu căldură.

M. DINU

WILHELM ALBERT v. BRUNN, *Mitteldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit*, Verlag Walter de Gruyter & Co, Berlin, 1968, 1 vol. text, 381 p., cu 15 figuri în text, 5 tabele și o anexă și 1 vol. de planșe cu 204 planșe și 22 de hărți

Literatura de specialitate privitoare la depozitele de bronzuri s-a îmbogățit în anul 1968 cu o lucrare fundamentală relativă la această categorie de descoperiri din Saxonia, Turingia și Saxonia-Anhalt din epoca mai nouă a bronzului, publicată de Wilhelm Albert v. Brunn în seria *Römisch-Germanische Forschungen* (vol. 29), editată de *Römisch-Germanische Kommission* a Institutului de arheologie german de la Frankfurt a. M. Autorul, profesor la Universitatea din Giessen, din Republica Federală a Germaniei, este unul din cei mai buni cunoscători ai depozitelor de bronzuri din centrul Europei și estul Europei Centrale, inclusiv din țara noastră, în care s-a deplasat de două ori pentru documentare în legătură cu această problemă.

Volumul de față, început de autor încă din anii celui de-al doilea război mondial, se înscrie în seria de lucrări monografice cu privire la depozitele de bronzuri din Saxonia, Turingia și Saxonia-Anhalt, din care primul volum, relativ la depozitele din bronzul timpuriu din Saxonia și Turingia, l-a publicat în 1959 în Berlinul de est¹.

¹ Wilhelm Albert von Brunn, *Bronzezeitliche Hortfunde. Teil I. Die Hortfunde der frühen Bronzezeit aus Sachsen-Anhalt, Sachsen, Thüringen*, in *Schriften der Kommission für Vor- und Frühgeschichte*, vol. VII, Akademie Verlag, Berlin, 1959.